

Èsté 2002**In d'dins**

p. 1 Adrovaedje (Yves Paquet)

p. 2 - 3: Les atacaedjes di Noû-York et Washington eyet les Palestinîs. (Lucyin Mahin).

p. 4 : Li mwèrt di Bob Dechamp et l' R.T.B.F.. (Jean-Pierre Dumont).

p 5, 6, 7, 8 : Binde dessinêye : Li Monse di Bebrona (M.Moray/R.A.A.Viroux), Sime bokèt.

p 9, 10, 11: « Ôrtografeye » eyet « sistinme di transcrijhaedje ». (Lorint Hendschel).

p 12 : Aberteke.

P. 1

Adrovaedje :

Avou sètîmbe, c'è-st-one ôte anéye qui rataque. C'èst l'momint po nos-ôtes lès Ranteulîs di veuy comint-ce qui nosse soce rote.

Noste ASBL èst dins l'bon drwèt au d'faît d'sès publicâcions au moniteûr, sès comptes sont clêrs, li novèle lisse dès 42 mimbes èfèctifs a stî rmètûwe au grêfe èt nos ratindans lès swîtes di nosse dimande di r'conêchance come soce d'éducâcion permanente.

Au coron do mwès d'jun, on-z-a sèré sès cayiès dins nos scoles au Banbwès, à Sauvnière, à Gngnape, au Noû-Lovin, Al Vîsâm, à Hèsta, à Oufalîje.

Li Consey d'administrâcion rind grâces aus-animateûs dès soces di copinadje èt salûwe lès mimbes dès soces r'loyîyes d'one façon ou l'ôte à l'Ranteule : Li Cwèrneu, li soce di Rcâzeus d'Bèrtrix, lès Chnapans, lès Walons Scrîjeus d'après l'Banbwès, Copinoufa, lès Waloneus do payis d'Sâm, li Chwès, li tâve di bèsogne di Lès Brouwêres, li cèrke dramatike Concordia dès-Înes, li dramatike dès djon.nes di Tchèslèt èyèt d'avaurlà.

Nos vlans dîre on tot grand mèrci aus maîsses qu'ont apontî lès notes po d'ner lès lèçons è scole : Lorint au Noû-Lovin, Roger au Banbwès, Yves à Sauvnière, Christine à Gngnape, Anne à Hersta, Josèf au payis d'Sâm, André à Oufalîje. Deûs d'nos maîsses vont prinde leus-anéyes sabbatikes po dès raîsons d'obligâcions d'famile èt/ou d'ovradje.

Tos lès studians do Noû-Lovin rindnut grâces au Lorint po l'qualité dins s'manîre di fé come po ç'qu'il a d'né au didins dès coûrs trwès anéyes au long au Noû-Lovin. Faut bin dîre qui l'Lorint n'èst pus on-apurdice pusqu' il aveûve dèdjà d'né dès coûrs di Walon dvant, dès anéyes au long, èt qu'i l' a bin mèrité di si r'pwaser one miète. Grâces po tot valèt !

Lès èfants d' 3 ème, 4 ème èt 5 ème primêre ont bistoké leu maîsse à leu manîre en djouwant comufaut " li répéticion ", one pîce è on akte da Christine Tombeur, au difin d'lanéye è l'atèlier Walon dè l'sicole comunale di Sauvnière. Cite anéye-ci dj'aurè mwins di tîmps libe èt dji n'pou pus-ènonder l'atèlier tîmps dè l'classe.

Li Consey d'administrâcion vos dit grâces à tortos po tot c'qui vos avoz fé èt ç'qui vos froz co vos-ôtes lès animateûs èt lès maîsses di scole po fé viker nosse Walon dins nosse société èt è scole.

L'programe po l'an qui vint asteûre :

Li 16 d'Octôbe, one délègacion dè l'Ranteule sèrè rçûwe pa lès mimbès do Consey dè Langues Régionales Endogènes po dviser di nos aplaidadjes. Nosse gazète quite sès trop bias mousemints po rivnu à one cougne mwins tchère. Po c'qui gn-a d'dins, rin n'candje : vos ploz todi bin èvoyî à l'comission aplaidadje, Pîre, Tiri, Pablo, vos artikes qui fûchenuchent sicrîts dins on sistème di transcrîjadje Feller ou sèlon one ôrtografîye unifiyê.

A l'Ranteule èyèt dins nosse gazète, i gn-a place po tortos !

Cite anéye-ci, nos rêfwârçans c'qu' ègzistéye dèdjà sins cachî à douviè d'novèlès vôyes. C'è-st-insi qui nos voz priyans à v'nu aus raplous qui sont mêtus su pîds au Banbwès, à Hu, à Lès Brouwêres, à Gngnape, è l'Ârdène, tot vos priyant èto di tènawète di taper on còp d'ouy su lès waibes internet,

di r'waîti l'èmission " Què dis' " ou d'choûter au posse lès èmissions ènondéyes à l'radio pa dè Ranteulîs : J 600 à Jumèt, radio Tchauchwêr 105.5 à Léve, radio Fugi à Givèt 90.3, gn-a èto à choûter lès tchansons di nos-ârtisses Ranteulîs : Bruno Picard, Claudine Mahy et Guy Cabay.

Nos gazètes : Li Chwès, Rabulèts, Lès Novèles, Coutcouloudjou tot come lès scrîjadjes su l'waibe vos donerant à lire nos dérin.nes novèles, ârtikes, powésîyes, istwêres, pasquées ou romans.

Nos vos ratindrans au mwès d'mâs' au Noû-Lovin po noste A.G. statutêre èt po choûter one confèrince su l'Ongrîye qui s'rè d'néye pa Jean-Pierre Dumont.

Nos vos rindans grâces po vos rèsponses au quèstionêre di motivâcion qui nos vont èdi au CA à tûzer èchone po-z-aprèster on novia mandat.

Au no do Consey d'administrâcion, dji vos dis à bin rade lès soçons èt au plaîji di vos r'veuy!

Yves Paquet, présidint.

P. 3 :

Li mwèrt di Bob Dechamp et l'R.T.B.F.

Bob Dechamps èst mwèrt !

Oh, i n-aveût d'dja eune bèle tchoke qui l' vwès dè comédiyin-tchanteû s'aveût distindou : l'âdje èsteût là !

Mins dji wèdje ki d'vins brâmint dè mohones, à Charlerwès, mins ossi tot-avâ l' Walonrèye (qui don n'a mây gruziné « l'acordèyoneû »), on-a-st-avou 'ne pinséye po l' tchanteû « populêre », qui bin sovint aveût-st-aminé 'ne gote di djôye èt d' solo è l' sipèheûr dèl vèye di tos lès djoûs. Tchanteû « populêre », awè, ca i n'aveût nin rinoÿî l' lingadje di s' peûpe, di s' patrèye. C'èsteût on vrèy Walon, fîr di l'èsse èt dè l' mostrer.

Qu'aléve fé li R.T.B.F. ? Tot l' monde sét qu'èle ni vout nin ètinde djâser dè Walons èt dèl Walonrèye. I n-a, è l' Bèljike qui dè Flaminds èt dè « francophones » : av' v' compris ! Justine Henin ? C'è-st-eune « Rochefortoise ». Lès frés Dardenne qu'ont wangnî à Cannes ? C'èst li « cinéma bèlje ». S'il-atome qui l' « centre » di Brussèl rètche, di timps in timps, lès mots « Walon » èt « Walonrèye », c'èst bin sûre po-z-anonci qu'on va sèrer one ouhène ou

qu'on a stâré so nos tchamps dès plins bègnons d' bigâ flamind. Mins la, avou nosse Bob, li R.T.B.F. wèz' reût-èle li lèyi mète è tère sins ènné moti ? Li toûrciveûse a bin d'vou nos-anonci qui n-areut st-eune « émission d'hommage » li djudi 18 di djulèt. Come di djusse, ci sèrèt so l' deûzinme tchinne, èt bin târd, affise qui n'âye wère di r'wêtants (po poleûr dîre après qui çoula n'intèrèssève nin lès djins). Mi, dji m' dimèsfèye todi d' cès djins la èt dji m' dimandève quène kinte i nos-alît co djouwer.

I n'ârèt nin falou longtimps po l' savu. Il-ont stou r'trover eune vîye émission des « Sentiers du Monde ». Eune sôre di vî documentêre foû môde, ousse qu'on vèyève, come dès tourisses, lès hôtes toûrs di New-Yord èt d' Chicago ; eune soyante vîye afère à fé s'èsokter lès corèdjeûs r'wêtants. Mins, çou qui n-a d'pus bê, c'èst qu' nosse tchanteû... N'î tchante nin ; èt qu'î n'î djâse qui l' francès ! Bin, çoula èl falève fé. Et dji m' mète al plèce di tos cès pôvès djins, qui s' raffiyît de r'veûy tchanter l' ci qui l'zî aveût d'né tant de boneûr, èt qu'ont stou djondjou pa cès crapuleûs fâs tchins la dèl R.T.B.F. !

Mins, Sinte mèrlipopète ! Lès Walons si vont-i co lèyî longtimps miner pês qu' dès vês pa lès fransquineûs d' Brussèl ? Dès djins k'ont viqué so blancs peûs grâce à l'ovrèdje dès-ovrîs d' Walonrèye èt qui lès-ont lèyî toumer come dès viyès clicotes qwand c'èst qu'on z-a ataqué à sèrer leûs ouhènes. Ni vèyèt-i nin qu'î sont co an trin d' lès-èmantchî avou leû djodjowe di « Communauté Francèse », qui lès min'rèt à Rêkem, èt qui l' djoû qui lès Brussèlèrs n'âront pus dandji d' zèls, i d'moront mièrseûs è l' marasse ?

Jean-Pierre Dumont. Sint Fontin.ne, li 28 de mwès d' djulèt 2002.

P. 4 *Eternacionâ*
Les atacaedjes di Noû-York et Washington eyet les Palestinîs.
(*Les attentats de New-York et Washinton et le problème palestinien.*)

On responda da Eliyasse Sanbar, on corwaiteu politike.

Li Ranteule / gaztaedje eternacionâ (L.R.) : Moncheu Sambar, les djins d' nos djins sapinse k' on n' dit, dj' ô Bén les pitès djins ezès payis arabes, ont yeu docô ene idêye k' elzî a aspitè a l' esprit, à vey [*"au voir" = en voyant*] des atacaedje di NY & Washington, c' est ki les Rikins, ça lzî est mo bon [*C'est bien fut pour eux*]. C' est zels ki leyèt l' rossea tchén d' Sharon dislaxhî [*sans laisse*], et spater les pôves Palestinîs come on spotche des wandions [*punaïse*], Djan ! c' est l' batch ki s' a rtoûné sol pourcea [*le retour du boomerang*] !
Eliyasse Sanbar (E.S.) : Oyi, vos av' rājhon. Mins rilvans tolminme ki gn a nolu disc' asteure k' el oizreut braire e toeteas [*crier des tabatières = sur tous les toits*]. Et s' ni câzront i nén inla, les djins des payis arabes, divant lz etrindjirs. Nén pâr come cwand Saddam aveu-st evoyî des missiles "Scoud" so Israyel, timp del Guere del Gofe, et k' les adon, les Palestinîs avén zouplé d' djôye avà les vôyes. Come dins tos les payis arabes, les pitès djins n' ont nén l' droet di dire li leur [*exprimer leur avis*], k' i gn a nou ploncaedje [*sondage*] po dmander leu-z avis ; metou è-n erote pa des gazetes u pa des estitucions fwaites esprès po ça, on n' sâreut dire à djusse çou k' les djins pinsèt. Parey po les mwaissees [*dirigeants politiques*]. Il ont tertos codâné les atacaedjes, eyet sotni ls Amerikins dins leu-z enondêye disconte do terorissee, mins eto, si dixhombrier [*se dépêcher*] di dire ki tot çou ki s' freut si dvreut fé avou l' ONU. Les moenneus come li Djipsyin [*Egyptien*] Hosni Moubarak ni tnèt nén a fé les minmes flotches [*erreurs*] k' e 1990-91: sotni ls Amerloches po sprâtchi des ôtes arabes et, shuvanmint, rascode dijh ans d' atacaedjes terorissee dins leu prôpe payis, come ça a sti l' cas e l' Edjipe

dispu 1990 discâ touwaedje di Louxor e 1997.

L.R. : Ça fwait k' i gn a en sacwè k' a totafwaitmint candjî, dabôrd, avou ces destrujhaedjes terorisses ci, eneviè [par rapport à] tot çou ki s' a passé dvant ?

E.S. - Djusse, Âgusse ! N' avoz nén rilvé ki, pol prumî côp, les terorisses ni boerlèt nén: c' est mi, c' est mi ! Et s' ni dmandèt i rén po n' nén ricmîncî. Pont di rvindicâcions, djan ! C' est, sapinse mi, ene accion "â lådje" po fé tuzer des banslêyes di ki-pôren-divni-terorisses [*terroristes potentiels*] a cmint fé po rabaxhî ene miete li grandiveusté d' on payi ki vont fé schoûter tos les ôtes al trike. Les cotuzeus des payis arabes rimètèt sol tâve li nén sinaedje [*refus de ratifier*] pâ valet Bush do Protocole di Kioto, parey po l' acoird po rastrinde li franc martchandaedje des fiziks, et co pol ci so les âres chimikes [*armes chimiques*]. Eto codjâzèt i Bush po si zine [*caprice*] di mete di tote foice e dalaedje si bocli [*bouclier*] siconte missiles. N' est çu nen, tot çoula, do "terorisse a rtâdjmint" ki va touwer des monceas d' djins din ls anêyes a vni ? Vos avoz ene tchinne di tévé arabe, edjîstrêye a Londe, "el Jazeela", ki rpasse tofer, onk dirî l' ôte, l' avadjaedje [*destruction*] do World Trade Center et les mascâdaedjes di Sabra et Chatila, e Liban, cwand les Israyelîs avén moussî ezès campmints palestinîs, et touwer ene peclêye di civils. L' ôre [*ordre*] aveut stî dné pa Sharon, adon minisse del Disfinse. C' est po ça, ârêsse, di Sharon e-st ametou [*inculpé*] e-n on procès, el Beljike dayeur.

L.R. - Mins ça a l' air di yesse tote gangne po les Palestinîs, pôy ki Sharon a dvou rebroker evôye [*rebrousser chemin*], li cawe inte les pates, des plaeces palestinyinnes k' il aveut rocupé dispu sacwants moes.

E.S. - Ni vindans nén l' ou k' est co o cou del poye, sapinse k' on n' dit. On n' a waire djâzé, ezès medias, del samwinne k' a shuvou les atacaedjes di NY & W. Les sôdârs da Sharon ont co dzingnî [*décimé*] dipu d' 50 Palestinîs. I compteuve motoit fé si ptite tchesse âs robetes a si âjhe, asteure ki tos les gaztîs lurtén [*avaient tous leurs regards braqués*] viè l' Amerike et l' Afganistan. A té pont k' on-z a-st oyoyu brutî [*le bruit a couru*] ki c' esteut l' Mossad (Police Sicrete d' Israyel) k' esteut padrî ls atacaedjes, po polou enonder li monde etir siconte des "terorisses arabes" et-z "achever l' ovraedje" tot spatant djus, d' on plin côp Yasser Arafat, Saddam Hossein, l'Iran et les Talibans. C' est zî aler on pô roed, dowô ? Mins on ramteye, eto, k' i gn a mo waire [très peu] d' Israyelîs dins les touwés, eneviè li nombe di Djwifs ki dmoret ezès Stêsses [USA], copurade emon l' djin âs liârdes [*le monde financier*] di Noû-York.

L.R. - Ça fwait ki, la eto, li batch s' âreut yeu rtoûné sol pourcea. Li mondreu d' Sharou doet yesse bèn â rgret, k' i n' pout pus aller dischinde si ptite banslêye di Palestinîs tos les âmaténs. Copurade dispu ki l' Grand Terorisse, come i lome Yasser Arafat, a rclamé in ahote-feu [*cesser-le-feu*] a ses djins, et xhufler k' i s' vleut bèn mete avou ls Amerikins dins ene grande aloyance siconte des terorisses.

E.S. : Cwand nos ârans l' pâye nos l' hosrans [*la paix est encore très hypothétique*]. Asteure, dji vos câze di cayets [choses] ki plèt candjî djoû après djoû. E l' Amerike eto, gn a deus bindes : li cine da Colin Powell, branmint pus pâjhûle, la, lu, in ome ! I n' voet nén voltî Sharon, et rwaitî lon dvant lu. Di l' ôte des costés, vs avoz les coboy, les cis ki vôren bèn "achever l' ovraedje" come nos djhîs enawaire. Et ki sotnèt. Sharon et sacwants "gros golés" di l' ârmêye d' Israyel, ki pestelèt et rûtyi come des pourceas e leu ran, tot ratindant l' otorijha [*feu vert*] des "coboy" po-z aler bouter feu yet sonk [*sang*] dins tote li Palestene.

L.R. - Et, sapinse a vos, i n' l' âront nén ?

E.S. - Neni, nén pol moumint, todi ! Paski, tot rloucant tot çoula militairmint asteure, on-z a l' tuzêye k' â djoû d' ouy, li "front" s' a-st avancî branmint pus eviè l' Ponant... li Lvant, a l' Ess, cwè, ezès cotoûs d' l' Inde, do Pakistan, des ancynnès republikes sovietikes del Mitrinne Azeye. Li Palestene asteure, c' e-st, pârmint, in erî-front. C' est ene lwè di stratedjeye militaire ki ls erî-fronts divèt todi yesse cwoes [*keu, cwey = quiet, calme*].

L.R. - Come cwè gn a nén on si grand mâ k' i gn a ont ptit bèn ki va avou. Grâce, moncheu

Sanbar.

E.S. - C' est cwand vos vloz, edon !

L. Mahin, li 23 d' setimbe 2001.

P. 5, 6, 7, 8 : Binde dessinèye :

Li Monse di Bebrona (M.Moray/R.A.A.Viroux), 5ime bokèt.

P. 9, 10, 11 :

« Ôrtografeye » eyet « sistinme di transcrijhaedje ».

Dji riscrî vaici pa dzo çou k' dj' a ddja scrît deus troes côps a diferinnès plaeces (dji n' sai pus ewou) po-z esplikî douvént çki Feller come on s' è sieve ådjourdu n' est *nén* ene ôrtografeye... Tot dnant les definicions di « sistinme di transcrijhaedje » (francès « système de transcription ») eyet d' « ôrtografeye » (francès : « orthographe »)

1) Sistinme di transcrijhaedje.

Li façon di 'câzer' di *tos* les lingaedjes candje d' ene plaeece a l'ôte (li francès câzé di Marseye n' est nén li francès câzé di Paris ; l' inglès câzé di Londre n' est nén l' inglès câzé di New York ; l' espagnol câzé d' Avila n' est nén l' minme k' a Burgos ou Mexico...), d' on tins a l' ôte (li francès câzé da Voltaire n' est nén l' ci da Chirac) eyet d' ene classe sociåle a l' ôte (l' inglès cockney n' est nén li Queen's English), evnd.

Do côp, li 'câzaedje' est çou k' on lome on «continuum», çou ki vout dire ene sacwè k' i gn a pont d' discôpaedje naturel didins, come li mér ou l' air: vos passez di l' Atlantike al mér do Nôrd sins saveur å djuste ewou çki onk finixh ni ewou çki l' ôte kimince. Del minme façon, on passe sins rén rmårker d' on pârler a l' ôte et gn a nole «frontire» bén croyêye [marquée] inte li walon da Pablo Saratzaga eyet l' walon da Marcel Slangen, minme si c' est clair po tot l' monde ki leu walon n' est nén l' minme (ou bén, si vos inmez mî, i gn a 36 frontires ki n' si corespondèt nén, çou k' e-st ene ôte façon di dire k' i gn a nole frontire).

On *sistinme di transcrijhaedje* sâye di scrire li lingaedje come il est câzé, çou ki vout dire : avou tos ses candjmints. Egzimpes di sistinmes di transcrijhaedje : l' API/IPA (alfabet fonetike eturnacionå), li sistinme des romanisses co eployî dins l' Atlas linwistike del Walonreye (ALW) ou... li scrijhaedje da Feller.

Dins les troes cas, les cis ki scrijhèt ni s' ocupèt nén tant di *dire* ene sacwè ki di *discrire* ene façon di prononcî (li cene do scrijheu ou li cene do câzeu cwand vos fjhoz ene ankete diyalectåle).

Rimåke 1: Tot ça, c' est sans conter ki dins Feller i gn a minme des diferinces po des mots ki s' prononcèt del minme façon (télmint, tél'mint, télemint ; tôve, tauve ; qui, ki ; evnd...) On pôreut dire ki l' sistinme da Feller n' est *nén ddja* on bon sistinme di transcrijhaedje.

Rimåke 2 : Gn a pont d' sistinme di transcrijhaedje k' est pârfaite ca on n' pout måy raminer on

continuum a ene sacwè di «discontinou» (les letes k' on scrît sont «discontinowes»). Minme l' API n' permet nén todi di dner ene boune imådje di totes les féns candjmints do prononçaedje. Par egzimpe, vos scrijhoz «b» ou vos scrijhoz «p». Dins li scrijhaedje, gn a rén inte les deus. Mins dins l' prononçaedje, oyi...

Rimâke 3: On sistinme di transcrijhaedje pout teyoricmint siervi po scrire tot l' minme li ké lingaedje: Feller diveut normâlmint siervi po scrire li picârd del Walonreye eyet li gômet. Eco âdjourdu, li sistinme di scrijhaedje da Carton (pol picârd) si dit eritî da Feller. Portant, Feller n' a nén yeu brâmint do succès a pârt po scrire li walon, nén tant a cåde d' ene aroke tecnike mins paski Feller e-st rwaitî come «li scrijhaedje do walon». Po cisse râjhon la eyet ene ôte ki dj' è dvize pus bas, dji direu ki Feller e-st on «sistinme di transcrijhaedje» ki, cwè k' on pinse di ses cwâlités peurmint tecnikes, pôreut co miner a ene «ôrtografeye»... mins nouk ni l' a mây oizou miner so cisse voye la.

2) Ôrtografeye.

L' ôrtografeye n' est nén bateye sol prononçaedje ou li fonetike (ki sont todi candjants). Ele est bateye apreume so on lingaedje, çou ki n' est nén l' minme.

Si dji costrû on sistinme di transcrijhaedje, li prumire afaire ki dji m' dimande, c' est : «Kimint çk' on prononce té mot ? ». Si dji costrû ene ôrtografeye, li prumire afaire ki dji m' dimande, c' est : « C' est cwè do francès ? » (ou di l'inglès, do walon, do turk...).

Dji cmince a responde, par egzimpe come çouci : « Li francès c' e-st on moncea d' câzaedjes diferins (come tos les lingaedjes) eyu çki, par egzimpe, li latén "camera" a dné "chambre" (ki s' pout prononcî [cham'breu], [chimbr'], [champ'], [ch~abR], evnd... »

Minme egzercice avou l' walon: «Li walon, c' e-st on moncea d' câzaedjes diferins (come tos les lingaedjes) eyu çki, par egzimpe, li latén "camera" a dné "tchambe" (ki s' pout prononcî [tchamp'], [tchomp'], [tchâmp'], evnd... ». Minme râjhonmint avou « vea » (ki s' prononce « via » ou « vê »), « tâve » (ki s' prononce « tâve » ou « tauve » ou di 36 ôtes façons).

Li rzultat eyet li veyâve diferince inte les deus, c' est k' on sistinme di transcrijhaedje candje (il est *fait* po ça) eyet ki l' ôrtografeye ni candje nén[1]: ele dene ene imådje d' *on lingaedje*, nén di *câzaedjes*.

L' ôrtografeye, pôreut on dire d' alieur, «fait» li lingaedje[2] come sacwè k' e-st å dzeu (ou pus profond, si vs inmez mî) ki les veyâvès diferinces. Les candjmints fonetikes, c' est çou k' est dné objectivmint eyet k' on scrît avou on sistinme di transcrijhaedje. Li lingaedje n' est nén « dné », il est *costrût* a pârti d' afaires k' on n' voet nén (li fonolodjeye, l' etimolodjeye, li diyasistinme, evnd...). L' ôrtografeye est sovint eto ene usteye po bati on lingaedje et, hute do lingaedje, ene «comunâté linwistike»: on hopê d' djins ki s' ricnoxhèt come aloyîs pa on minme lingaedje, eyet diferins eshonne des djins ki s' ricnoxhèt dins èn ôte lingaedje.[3]

Mins dins l' fond, come nos l' savans tertos, çou ki s' passe el Walonreye asteure, avou li sistinme da Feller, c' est co pès k' on simpe « manke d' ôrtografeye » : çou k' i gn a, c' est ki brâmint des ptits hopês d' djins (les Namurwès d' on costé, les Lidjwès di l' ôte, les Banbwetîs, les djins d' El Louvière, les Mâmdiyins, les Châlerwetîs, les Ârdinwès...) fihèt les cwanses ki *leu-z* eturpretâcion da Feller est *leu-z* ôrtografeye (et waitèt d' aveur totes les usteyes ki vont avou : grammaires, cours, motîs, soces di scrijheus, evnd...). Do côm, i gn a nén ene

ôrtografeye come imådje d' on lingaedje walon djâzé pa ene comunâté linwistike walone: i gn a 36 ôrtografeyes, avou 5 ou 6 ki polèt co a pô près vicoter pol moumint, djusk' a tant k' i gn ârè pus k' ene... ou djusk' a tant k' ele morexhe tertotes a foice di furler leus foices a redvinter cint còps l' minme rowe.

Rimåke 1: Bråmint des djins pinsèt k' ene (boune) ôrtografeye c' e-st on sistinme di scrijhaedje ki fait corespone ene lete po tchaeke son eyet on son po tchaeke lete. Biestreyes. Li meyeuse des preuves, c' est k' on sistinme insi n' egzistêye nén et n' a måy egzisté... a pus ki dins ON cas: cwand l' ôrtografeye e-st ossi on transcrijhaedje d' onk des pårlers do lingaedje, sovint li ci del capitåle. Çou ki m' amoenne a m' deuzinme rimåke...

Rimåke 2: I gn a ene foirt åjheye façon di candjî li sistinme di transcrijhaedje da Feller po-z è fé ene ôrtografeye: c' est di decider ki li transcrijhaedje d' onk des pårlers (par egzimpe li ci di Nameur d' ådjourdu ou li ci di Lidje do 17e siéke) sievrè po tot l' monde. L' avantaedje est k' on fait shonnance k' on dmeure dins Feller,[4] ca bén ki l' esprit sereut foirt diferin... C' e-st ene solucion come ene ôte, avou ses beas et ses laids costés.

Rimåke 3: Dji di pus hôt «On sistinme di transcrijhaedje est candjant pask' i copeye les candjmints d' ene peclêye di pårlers, eyet ene ôrtografeye ni candje nén pask' ele dene ene imådje nén candjante do lingaedje». On m' pôreut responde ki minme dins des sistinmes ki sont bén des «ôrtografeyes», i pout gn aveur des diferinces. Purdoz l' inglès, metans: tot l' monde sait ki les Amerikins ni scrijhèt nén ttafait come les Inglès. Oyi, mins:

a.) L' inglès est scrît pa des *cintinnes di miyons* di djins. Li walon pa sacwants *meyes* (et co, c' est ddja dandjueu criyî trop foirt). Ci sereut sbarant k' on lingaedje sicrit pa tant d' djins n' åye nén di pus di låke k' on ptit lingaedje come li nosse.

b.) On pout fé åjheymint li lisse des diferinces di scrijhaedje inte Inglès eyet Amerikins. E walon, vos n' sârîz scire ene fråze di cénk mots sins k' i gn åye cwate ki vosse vejhin scireut ôtrumint. Sayîz po vey.

c.) Eyet dvant tot, ârvier do walon, les diferinces di scrijhaedje dins l' inglès n' ont rén a vey avou l' prononçaedje : ki vos scrijhoxhe «thru» ou «through», «behavior» ou «behaviour», vosse façon di dire ces mots la est l' minme. Si ça n' est nén ene diferince di prononçaedje ki fait ki les Amerikins scrijhèt d'ene façon eyet les Inglès d' ene ôte, c' est cwè? C' est tot simplumint paski les Inglès mostrèt dins leu façon di scire k'i sont-st Inglès et k' les Amerikins si siervèt di leu façon di scire po mostrer k' i sont-st Amerikins. Li diferince di scrijhaedje rimonte às prumîs dictionnaires di l' inglès faits e l' Amerike, eyet les oteurs vos dijhèt platezak k' il ont volou bati «ene ôrtografeye nacionåle». I gn a nole pus bele façon di mostrer, come djel di pus hôt, ki l' ôrtografeye n' est nén faite po discrire des câzaedjes mins po dner ene imådje - li minme po tertos - d' on lingaedje come apårtinant e prôpe a ene comunâté ki s' vout (a toirt ou a râjhon) diferinne di totes les ôtes et li minme å dvins.

Footnotes:

[1] Ou nén si rade, ou nén si foirt. Dji rvén la dsu pus bas.

[2] Do moens come on rwaite les lingaedjes e l' Europe, asbleuwis k' nos estans pa tot çou k' est scrît come estant «mî» k' ene sacwè ki n' est «ki» dit.

[3] Si vos n' estoz nén a voste åjhe avou l' idêye - on pô chocante, admetans - ki c' est li batixhaedje do lingaedje, et donk li batixheu d' lingaedje (les Arana, Alibert, Ben Yehuda, Mistral, Aavik...), ki fait ene comunâté (ki dvént do còp comunâté linwistike), vos poloz

todi pinser ki li lingaedje «dene cogne» al comunâté k' egzistéve divant. Por mi, c' est come vos voloz, tos les tikets sont wangnants. On pout ossi responde come les Normands ki les deus s' batixhèt onk l'ôte, çou k' est dandjereu ene boune façon di mete tot l' monde d'acoird. Ou ki c' est deus costés d' ene minme pîce.

[4] Tot l' monde a pawé di «scheter l' tchinne» avou Feller. Tot l' monde si fout ki Feller a scheté l' tchinne avou 600 ans di scrijhaedjes walons. Les Walons tchiyèt so leu istwere sins rodji.

Lorint Hendschel

A l' fin du l' P. 12 : Aberteke (dins in cåde)

Programme dès sîzes walones dé Cwèrneû po lès sî dernîs mwès dèl sâhon 2002.

Tos lès treûzinmes mârdis dé mwès, à ût-eûres al nut', 43 rowe d'Amérike à Hu

17 di sètîmbe : Théo Hébrans « l' ome âs noûf cint roles - Dîrèkteûr dé Trianon » Tote eune vicârèye â chèrvice dé tèâte walon.

15 d' octôbe Emile Gilliard : scrîjeûs èt anciyin présidint dèl S.L.L.W. « Jean Guillaume: onk dès pus grands scrîjeûs d' après Nameur. Avou dès mots qui vont pus lon qu' lès mots ».

19 di novimbe : Jean Brumioul : anciyin présidint dèl SLL.W. Scrîheû Aimé Quernol : écrivain wallon

17 di décimbe : Claude Javaux Sociologue I n a-t i eune « culteûre walone ».

15 di djanvîr: c' est Djan-Pire Dumont qu' djâs'rèt d' Louwis Renard, on powète walon d' Tihondje